

باسمه تعالی

بررسی وضعیت محصولات اساسی غذایی در ایران

اسفندماه ۱۳۹۸

فهرست

۳	(۱) مفاهیم امنیت غذایی
۳	۱-۱- غذای کافی
۴	۲-۱- دسترسی به غذا
۴	۳-۱- امنیت
۵	(۲) محصولات اساسی غذایی و کشاورزی
۱۰	(۳) بررسی وضعیت محصولات غذایی منتخب
۱۰	۱-۳- ذرت
۱۳	۲-۳- گندم
۱۶	۳-۳- برنج
۱۹	۴-۳- کنجاله سویا
۲۲	۵-۳- شکرخام
۲۵	۶-۳- روغن سویا
۲۸	۷-۳- دانه سویا
۳۱	۸-۳- گوشت گاو
۳۴	۹-۳- جو
۳۷	۱۰-۳- روغن آفتابگردان
۴۰	(۴) منابع

۱) مفاهیم امنیت غذایی

برای امنیت غذایی تعاریف متعددی وجود دارد که بررسی تاریخی تعاریف ارائه شده از این موضوع، نشان دهنده سیر تکاملی تعاریف آن در طول زمان است.

در سال ۱۹۷۵ سازمان ملل متحد در گزارشی امنیت غذایی را به شرح زیر تعریف کرد:

«امنیت غذایی عبارت است از عرضه مستمر کالاهای غذایی اصلی در سطح جهانی و به منظور بهبود مداوم مصرف غذا و خنثی کردن اثرات نامطلوب نوسانات تولید قیمت غذا».

پس از گذشت چندین سال از ارائه این تعریف از سوی سازمان ملل، سازمان خواربار و کشاورزی ملل متحد (FAO) در سال ۱۹۸۴ تعریف زیر را پیشنهاد کرد:

«امنیت غذایی یعنی اطمینان از اینکه همه مردم در همه اوقات به غذاهای اصلی مورد نیاز خویش دسترسی فیزیکی و اقتصادی دارند».

در ادامه بانک جهانی در سال ۱۹۸۶ امنیت غذایی را به شرح زیر تعریف کرد:

«امنیت غذایی عبارت است از دسترسی همه مردم به غذای کافی در تمام اوقات به منظور یک زندگی سالم و فعال».

پس از آن کنفرانس بین المللی تغذیه در سال ۱۹۹۳ تعریف بانک جهانی را به عنوان یک تعریف کاربردی پذیرفت و سرانجام اجلاس جهانی غذا در سال ۱۹۹۶ تعریف کامل تری از امنیت غذایی را به شرح زیر اعلام کرد:

«امنیت غذایی هنگامی وجود دارد که همه مردم در تمامی ایام به غذاهای کافی، سالم و مغذی دسترسی فیزیکی و اقتصادی داشته باشند و غذای در دسترس نیازهای یک رژیم تغذیه ای سازگار با ترجیحات آنان را برای یک زندگی فعال سالم فراهم سازد» (FAO, FSISEWS.2001).

بر اساس دو تعریف آخر مفاهیم اصلی امنیت غذایی عبارت است از:

۱- غذای کافی ۲- دسترسی ۳- امنیت ۴- زمان ۵- زندگی سالم و فعال

۱-۱- غذای کافی^۱

هر چند تعریف غذای کافی به معنای علمی و در قالب تعریف دقیق این عبارت باید با ضوابط تغذیه ای انجام گیرد، ولی در ادبیات مربوط به امنیت غذایی تفسیرهای مختلفی از غذای کافی دیده می شود.

فائو غذای کافی را بر مبنای تامین غذاهای اصلی مورد نیاز برای تمام مردم و بانک جهانی به معنای تامین زندگی سالم و فعال برای عموم تعریف کرده است. لازم به ذکر است که در این تعریف از غذا صحبت می شود ولی به هنگام ارزیابی کفایت غذایی، واحد سنجش کالری است، هر چند م صرف کالری به تنهایی گویای تامین نیاز ویتامینها و املاح نیست.

¹ Food availability

۱-۲- دسترسی به غذا^۲

همان گونه که در تعریف امنیت غذایی در سال ۱۹۹۶ نیز اشاره شد، دسترسی به غذا دو نوع «دسترسی فیزیکی، دسترسی اقتصادی» است. مفهوم دسترسی مبتنی بر این فرض است که تا زمانی که خانواده ای غذای مورد نیاز و کافی در دسترس داشته باشد از امنیت غذایی برخوردار است. بدین منظور خانواده باید با شبکه توزیع غذا در محل زندگی ارتباط نزدیک و آسان داشته باشد (دسترسی فیزیکی) و درآمد یا هزینه خانوار به اندازه ای باشد که تهیه و خرید غذای لازم را بدون فشار زیاد میسر سازد (دسترسی اقتصادی).

دسترسی به غذا در سطوح ملی، ناحیه ای و محلی حاصل عملکرد تجارت و تولید غذا است. در سطوح بین المللی این دسترسی به وسیله قیمت های جهانی و معاملات خارجی تعیین می شود. در این راستا می توان نبود امنیت غذایی را به دو نوع مزمن و گذرا تقسیم کرد.

نوع مزمن نبود امنیت یک جریان مستمر عدم تکافوی مواد غذایی است که به علت ناتوانی در دسترسی به غذا به وجود می آید. این جریان روی خانوارها به گونه ای تاثیر دارد که در خرید مواد غذایی برای رفع نیازهای خویش به صورت جدی ناتوان هستند. ریشه این مسئله همواره فقر است. نوع گذرای نبود امنیت، دستیابی موقت خانوارها به مواد غذایی است که نتیجه نوسانهای قیمتی، درآمدی یا تولیدات مواد غذایی است (نوری نائینی، ۱۳۷۸). بنابراین، هدف نهایی از امنیت غذایی در جهان دسترسی فیزیکی و اقتصادی به مواد غذایی است.

دسترسی فیزیکی و اقتصادی به منابع جهت تامین اقلام غذایی مورد نیاز جامعه تابعی از درآمد، اشتغال و قیمت بوده و معنای «پایداری در دریافت غذا»، ثبات و پایداری دریافت ارزش های غذایی مورد نیاز جامعه است.

۱-۳- امنیت

در دهه ۱۹۵۰ عدم دسترسی کافی به غذا و به تعبیر دیگر ناامنی غذایی مورد توجه قرار گرفت. کمیته تغذیه سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۱ ناامنی غذایی را ریسک بیش از حد دستیابی به غذای لازم برای زندگی سالم و فعال عنوان کرد. در حقیقت ناامنی غذایی شناسایی خطر، عدم دسترسی یا دسترسی ناکافی به مواد غذایی است. ریسک نیز می تواند از عوامل متعددی از جمله نوسانهای تولیدی و افت محصول، محدودیت های ظرفیت وارداتی و نوسانهای بازار و قیمتها سرچشمه گرفته باشد.

امنیت غذایی نه تنها مستلزم عرضه کافی مواد غذایی در سطح کلان است بلکه ناظر بر توزیع عادلانه غذا برای دستیابی همگان به آن نیز است. امنیت غذایی سنگ بنای یک جامعه توسعه یافته و عنصر اصلی سلامت فکری، روانی و جسمی آن جامعه است.

² Food accessibility

۲) محصولات اساسی غذایی و کشاورزی

اعلامیه جهانی حقوق بشر که توسط مجمع ملل متحد در سال ۱۹۴۸ پذیرفته شده است، حق غذا را پایه تعریف مفهوم غذای اساسی می‌داند و به‌طور مشخص عنوان می‌کند که غذای اساسی به‌عنوان حداقل غذای مورد نیاز برای یک زندگی است که در هر کشوری توسط دولت‌ها تعریف مشخص می‌شود.^۳

سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد (فائو)، غذای اساسی را اینگونه تعریف کرده‌است: «غذای اساسی غذایی است که مرتباً و در مقادیری که بخش غالب رژیم غذایی را شامل شود، خورده می‌شود و نسبت عمده‌ای از انرژی و مواد مغذی مورد نیاز بدن را تأمین می‌کند. رژیم غذایی اکثر مردم بر پایه تعداد معدودی از مواد غذایی بنا شده است» همچنین در ادامه این تعریف آمده است «غذای اساسی همه‌ی نیازهای غذایی کل جمعیت را برآورده نمی‌کند بلکه برای این منظور نیاز به گستره وسیعی از مواد غذایی است. غذای اساسی به‌طور خاص در مورد کودکان و اقشاری که از نظر تأمین مواد غذایی آسیب‌پذیر هستند اهمیت ویژه دارد».^۴

بر این اساس می‌توان گفت محصولات اساسی کشاورزی، محصولاتی هستند که نیازهای غذایی اساسی بدن انسان را برطرف می‌کنند. البته توجه به این نکته ضروری است که وقتی صحبت از محصولات اساسی کشاورزی مطرح می‌شود، تمامی محصولات کشاورزی که در زنجیره تأمین غذای اساسی انسان نقش کلیدی دارند نیز مورد نظر است. به‌عنوان مثال غذای دام جزء محصولات غذایی که مورد استفاده انسان قرار بگیرد نیست؛ ولی نقشی ویژه در تهیه گوشت، شیر و دیگر محصولات اساسی مورد نیاز بدن دارد. بنابراین غذای دام و دیگر محصولات مشابه آن نیز در محصولات مورد توجه این تحقیق قرار خواهند گرفت.

غذای اساسی با توجه به عادات غذایی و همچنین میزان دسترسی مردم به مواد غذایی، در نقاط مختلف دنیا می‌تواند محصولات مختلفی را شامل شود. از این رو منطقه جغرافیایی، شرایط آب و هوایی، نژاد و دیگر شرایط محیطی بر تعیین محصولات اساسی کشاورزی تأثیرگذار هستند. در نتیجه محصولاتی که به‌عنوان غذای اساسی در نظر گرفته می‌شوند با توجه شرایط گفته شده در مکان‌های مختلف، متفاوت هستند.

همانطور که گفته شد بیانیه حقوق بشر دولت‌ها را موظف کرده‌است که با در نظر گرفتن شرایط مختلف، حداقل‌های غذایی مورد نیاز شهروندان خود را مشخص کنند. همچنین سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد در مورد غذاهای اساسی مناطق مختلف توضیحات زیر را بیان می‌کند:

غذاهای اساسی از مکانی به مکان دیگر متفاوت هستند، اما به‌طور معمول آن‌ها غذاهای ارزان‌قیمت و یا به راحتی در دسترس هستند که از سه درشت مغذی آلی مورد نیاز برای زنده ماندن و سلامت یکی یا بیشتر را تأمین می‌کند. این سه درشت مغذی مورد نیاز عبارتند از: کربوهیدرات‌ها، پروتئین و چربی‌ها.

³ <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>

⁴ <http://www.fao.org/docrep/u8480e/u8480e07.htm>

به‌طور معمول، غذاهای اساسی به خوبی با شرایط رشد در مناطق خود انطباق یافته‌اند. به‌عنوان مثال، آنها در مقابل خشکسالی، آفات و کمبود مواد مغذی خاک مقاومت بالایی دارند. آنها به‌طور کلی برای ذخیره سازی طولانی مدت مناسب هستند.

بر اساس گزارش سازمان غذا و کشاورزی ملل متحد بیش از ۱۰ هزار گونه غلات و بیش از ۵۰ هزار گونه گیاه خوراکی در جهان وجود دارد. ولی بخش کمی از آن‌ها نقش مهمی در تأمین مواد غذایی دارند. تنها ۱۵ گیاه زراعی ۹۰ درصد از انرژی غذایی مورد نیاز مردم جهان را تأمین می‌کنند، درحالی که سه محصول برنج، ذرت و گندم بیش از دوسوم این میزان را شامل می‌شود؛ این سه محصول غذای اساسی بیش از ۴ میلیارد نفر می‌باشند. برنج به تنهایی غذای تقریباً نیمی از مردم دنیا است.^۵

در نهایت با توجه به آنچه گفته شد می‌توان نتیجه گرفت رژیم غذایی اکثر مردم بر پایه یک یا چند مورد از محصولات زیر بنا شده است: برنج، گندم، ذرت، سیب زمینی و محصولات حیوانی مانند گوشت، شیر، تخم مرغ، پنیر و ماهی و این محصولات در اغلب مناطق دنیا جزء غذاهای اساسی محسوب می‌شوند.

در ایران، دولت درخصوص کالاهای اساسی سیاست‌هایی از قبیل خرید تضمینی و همچنین مجموعه اقدامات تنظیم بازار شامل نحوه تعیین قیمت، تأمین اعم از تولید داخلی و وارداتی، تعیین تعرفه، موجودی، قیمت توزیع، نظارت و بازرسی بر آنها و سایر عوامل موثر بر ثبات بازار را اعمال می‌کند.

در این زمینه قانون تضمین خرید محصولات اساسی در تاریخ ۲۱ شهریورماه سال ۱۳۶۸ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است. در این قانون محصولاتی از قبیل گندم، برنج، جو، ذرت، چغندر، پنبه و ش، دانه‌های روغنی، چای، سیب‌زمینی، پیاز و حبوبات به‌عنوان کالاهای اساسی کشاورزی در نظر گرفته شده‌اند و «وزارت کشاورزی موظف شده است همه‌ساله قیمت خرید تضمینی این محصولات را با رعایت هزینه‌های واقعی تولید و در یک واحد بهره‌برداری متعارف و حفظ رابطه مبادله در داخل و خارج بخش کشاورزی تعیین و حداکثر تا آخر تیرماه به هیئت دولت تقدیم نماید».

همچنین دولت هرساله در بخشنامه‌های مختلف اقلامی را به‌عنوان کالاهای اساسی معرفی می‌کند. در یکی از این نمونه‌ها اوایل اردیبهشت‌ماه سال ۱۳۹۳ دولت با استناد به اصل یکصدوسوهشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در بخشنامه‌ای کالاهای اساسی و حساس را به دو گروه تقسیم‌بندی کرد که ۱۷ کالای اولویت یک مشمول قیمتگذاری توسط کارگروه تنظیم بازار و ۲۶ کالای اولویت دو مشمول رصد و پایش مستمر بازار شدند.

کالاهای کشاورزی در اولویت اول عبارتند از: گوشت قرمز، گندم، آرد، نان، برنج، روغن نباتی، شکر، کره، جو، ذرت، کنجاله سویا، گوشت مرغ، شیر خشک صنعتی و شیر خام. همچنین محصولات غذایی موجود در اولویت دوم عبارتند از پنیر، ماست و تخم مرغ.^۶

همچنین در اقدام دیگری در اواسط مرداد ماه سال جاری بخشنامه جدیدی از سوی دولت منتشر شد که در آن ۲۵ قلم کالا به‌عنوان کالاهای اساسی معرفی شدند تا همچنان مشمول دریافت ارز یارانه ای دولت باشند. در میان این اقلام نیز

⁵ <http://www.fao.org/docrep/u8480e/u8480e07.htm>

⁶ www.tasnimnews.com/fa/news/1393/02/03/346469/

محصولاتی همچون گندم، برنج، گوشت قرمز، گوشت مرغ، کنجاله سویا، ذرت، جو، شکر، روغن، حبوبات، دانه های روغنی و چای به چشم می خوردند.^۷

با جمع بندی نکات مطرح شده و با در نظر گرفتن آن دسته از محصولات و نهاده های اساسی مرتبط با زنجیره تأمین حوزه کشاورزی که در تأمین درشت مغذی های اصلی مورد نیاز بدن نقشی بسزا دارند می توان کالاهای اساسی مورد نظر در این تحقیق را در جدول زیر خلاصه کرد:

جدول ۱: محصولات اساسی کشاورزی به تفکیک درشت مغذی های مورد نیاز بدن

درشت مغذی مورد نیاز	محصولات و نهاده های اساسی
پروتئین	حیوانات زنده شامل گاو، گوسفند، بز، مرغ و جوجه
	محصولات حیوانی مانند اسپرم گاو و نطفه زنده
	انواع گوشت مانند گاو، گوساله، گوسفند، مرغ و ماهی
	لبنیات و تخم مرغ
	غذای دام مانند کنجاله سویا و دیگر تفاله های صنعتی
چربی	دانه های روغنی
	روغن های نباتی و حیوانی شامل روغن سویا، روغن نخل (پالم)، روغن آفتابگردان
کربوهیدرات	انواع غلات مانند گندم، جو، ذرت، برنج و ارزن
	قند و شکر

محصولات اساسی منتخب

در بین کالاهای وارداتی بخش کشاورزی، محصولات متعددی وجود دارند که برخی از آن ها از اهمیت ویژه ای در زنجیره تولید غذای مورد نیاز مردم کشور برخوردارند. علاوه بر این در بین بیش از ۴۰۰ کالای وارداتی در این بخش، تعداد معدودی از آن ها سهمی قابل توجه از کل مبلغ وارداتی محصولات اساسی بخش کشاورزی را به خود اختصاص داده اند.

بنابراین لازم است در گام اول کالاهای اساسی کشاورزی که از نظر میزان قیمت دلاری واردات، در صدر کالاهای وارداتی این بخش قرار دارند احصا گردند و در ادامه مبادی وارداتی این محصولات مورد بررسی قرار بگیرند.

⁷ <http://moqavemati.net/62230/>

چنانکه گفته شد برای تعیین محصولات اساسی بخش کشاورزی که در وضعیت فعلی سهم قابل توجهی در واردات ایران دارند، از آمار ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ استفاده شده است. در این میان آن دسته از کالاهای اساسی که بیشترین سهم را در واردات داشته اند، در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۲. میانگین میزان واردات محصولات اساسی کشاورزی منتخب در طول ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸، بر اساس آمار گمرک ایران و گمرک کشورهای صادرکننده^۸

میزان واردات در ۶ سال اخیر (میلیون دلار)		کالا	ردیف
منبع: گمرک ایران	منبع: گمرک کشورهای صادرکننده		
1602	1658	ذرت	1
725	805	گندم	2
1470	1322	برنج	3
791	917	کنجاله سویا	4
275	370	شکر خام	5
300	341	روغن سویا	۶
589	686	دانه سویا	۷
443	402	گوشت گاو و گوساله	8
355	429	جو	9
307	349	روغن دانه آفتابگردان	10
6857	7279	مجموع 10 کالا	
93	91	سهم از واردات محصولات اساسی کشاورزی	
81	75	سهم از کل واردات محصولات غذایی	
18	12	سهم از کل واردات	

چنانکه در جدول فوق مشخص است از بین تمامی محصولات اساسی کشاورزی، ۱۰ کالا بیش از ۹۳ درصد کل واردات محصولات اساسی کشاورزی ایران را تشکیل داده‌اند. بر اساس آمار گمرک ایران این ۱۰ کالا در طول ۶ سال مذکور به‌طور میانگین وارداتی بالغ بر ۶/۸ میلیارد دلار داشته‌اند؛ و بر اساس آمار کشورهای صادرکننده میزان واردات این ۱۰ کالا در سال‌های مذکور به‌طور میانگین ۷/۲ میلیارد دلار بوده است.

^۸ توضیحات: منظور از ۵ سال اخیر در آمار گمرک ایران سال‌های ۱۳۹۱ تا ۱۳۹۵ و در آمار گمرک کشورهای صادرکننده سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶ است.

در جدول زیر نیز وضعیت تامین این محصولات از دو طریق واردات و وضعیت کشور در وابستگی به واردات این محصولات به صورت کامل مشخص است:

جدول ۳: بررسی وضعیت تولید، واردات و میزان وابستگی کشور در محصولات اساسی منتخب در میانگین ۶ سال اخیر ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک و وزارت جهاد کشاورزی

میزان وابستگی	میزان واردات "هزارتن"	میزان تولید "هزارتن"	محصول
۳۶٪	۶۵۲۸	۱۱۴۵۶	ذرت ^۹
۱۸٪	۲۶۸۰	۱۱۹۴۹	گندم
۴۰٪	۱۲۷۹	۲۷۲۹	برنج
۳۴٪	۷۸۵	۱۵۰۸	شکر
۳۷٪	۱۸۳۶	۳۱۲۸	جو
۹۲٪	۱۵۱۷	۱۲۴	دانه سویا
۵۸٪	۱۷۸۰	۱۲۷۸	کنجاله سویا ^{۱۰}
۵۳٪	۳۴۴	۲۹۴	روغن سویا ^{۱۱}
۷۰٪	۳۸۱	۱۶۴	روغن آفتابگردان ^{۱۲}
۱۸٪	۹۹	۴۲۹	گوشت گاو
۴۲٪	۱۷۲۲۹	۲۳۰۵۹	مجموع

همانطور که در جدول بالا مشخص است حدود ۴۲ درصد وابستگی در واردات ۱۰ قلم کالای اساسی وجود دارد و این حجم از وابستگی در محصولات اساسی در نوع خود قابل توجه است. بیشترین میزان وابستگی در بین ۱۰ قلم کالای اساسی مربوط به دانه های روغنی، روغن خام و نهاده های دامی است.

^۹ مجموع ذرت دانه ای و علوفه ای است.

^{۱۰} آمار تولید داخلی مربوط به کنجاله حاصل از دانه های تولید داخل و وارداتی است.

^{۱۱} آمار تولید داخلی مربوط به روغن حاصل از دانه های تولید داخل و وارداتی است.

^{۱۲} آمار تولید داخلی مربوط به روغن حاصل از دانه های تولید داخل و وارداتی است.

۳) بررسی وضعیت محصولات غذایی منتخب

در این بخش میزان تولید، واردات و مبادی وارداتی ۱۰ محصول اساسی کشاورزی منتخب، به ترتیب ارزش دلاری میانگین میزان تولید و واردات در ۶ سال اخیر، در بخش های غلات، نهاده های دامی، محصولات پروتئینی و روغن ها مورد بررسی قرار گرفته است.

۳-۱- ذرت

ذرت یکی از نهاده های اصلی در تغذیه دام و طیور کشور است که بیشترین حجم واردات کشور را نیز به خود اختصاص داده است.

دانه ذرت یکی از انواع دانه های غلات است که به واسطه فراوانی نشاسته در آن ارزش غذایی نسبتاً زیادی دارد و از این رو در جیره خوراکی دام و طیور و آبزیان به عنوان ماده اولیه انرژی‌زا به مقدار زیاد مورد استفاده قرار می‌گیرد. ذرت علاوه بر نشاسته دارای مواد مغذی دیگری مانند مواد پروتئینی، چربی، ویتامین و املاح نیز است.

علاوه بر گلوتن ذرت که در غذای ماهیان استفاده می شود، از ضایعات ذرت نیز می توان برای غذای دام استفاده کرد. با استفاده از ضایعات ذرت می توان برای انواع دام جهت تامین منبع غذایی و پروار کردن گوشت دام نیز استفاده کرد. گلوتن ذرت و ضایعات آن منبع خوبی از فیبر است که باعث تامین کالری بدن حیوانات می شود.

با توجه به شرایط اقلیمی ایران، کشاورزان ایرانی قادر به تولید انبوه این گیاه با ارزش نیستند و تنها در برخی از مناطق کشور نظیر استان های گلستان، خوزستان، قزوین، اصفهان، گیلان و فارس تولید ذرت مرسوم است. با توجه به مصرف گسترده ذرت به عنوان منبع اصلی غذایی در جیره دام و طیور، این گیاه یکی از محصولات اساسی به شمار می رود.

با توجه به عدم تولید ذرت در کشور، واردات بخش بزرگی از نیاز کشور را تشکیل می دهد در جدول زیر میانگین میزان تولید و واردات ذرت در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۴. میانگین تولید و واردات ذرت دانه و علوفه ای در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ (واحد: هکتار، تن، دلار)

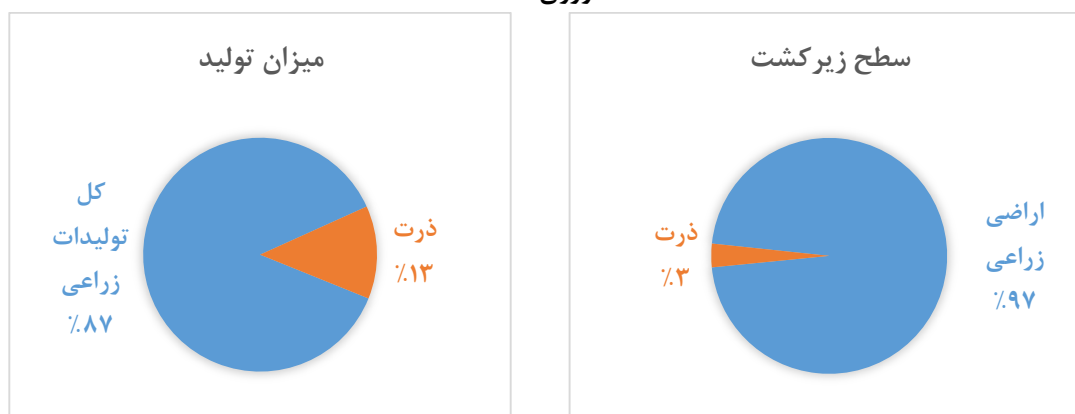
واردات		تولید
گمرک کشورهای صادرکننده	گمرک ایران	وزارت جهاد کشاورزی

بررسی وضعیت محصولات اساسی غذایی در ایران - شبکه تحلیلگران اقتصاد مقاومتی

ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزارتن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزارتن"	میزان تولید "هزارتن"	سطح زیر کشت "هزار هکتار"
۱۶۵۸	۶۵۲۸	۱۲۷۰	۶۵۲۸	۱۳۱۰	۱۸۵

بررسی وضعیت سطح زیر کشت و میزان تولید ذرت دانه ای و علوفه ای در مقایسه با کل اراضی زراعی در کشور نشان دهنده حجم قابل توجه میزان تولید این محصول در کشور است.

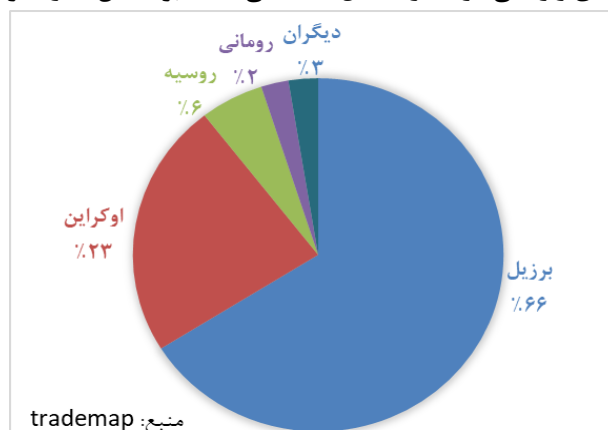
نمودار ۱: میانگین سطح زیر کشت و میزان تولید ذرت دانه و علوفه ای در ۶ سال ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۸ بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی

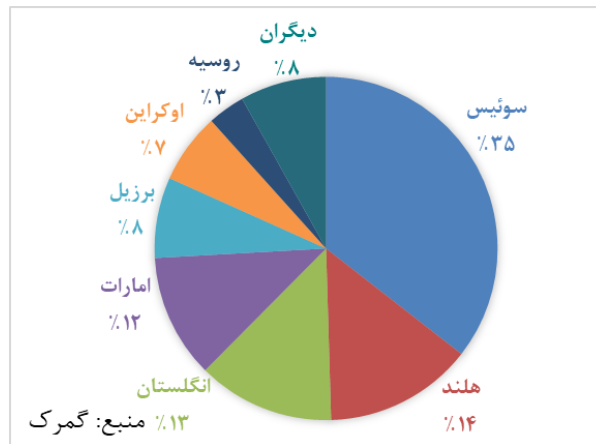
چنانچه پیشتر توضیح داده شد دلیل اصلی تفاوت آمار گمرک ایران و گمرک کشورهای صادرکننده محصولات، تفاوت در رقم دریافتی صادرکنندگان و رقم پرداخت شده از سوی واردکنندگان کالا است که مواردی همچون حمل و نقل و بیمه را شامل می شود. اما این تفاوت در وزن محصولات وجود ندارد و همانطور که مشاهده می شود هر دو منبع یک میزان را در این مورد گزارش کرده اند.

مبادی وارداتی ذرت ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۲. میانگین سهم مبادی وارداتی ذرت در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

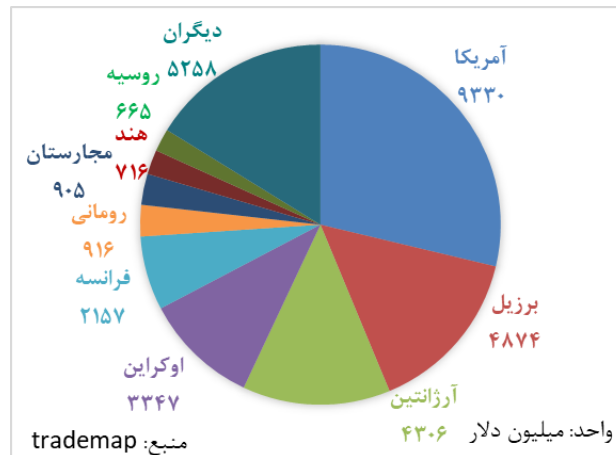
نمودار ۳. میانگین سهم مبادی وارداتی ذرت در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

چنانکه مشخص است عمده ذرت وارداتی ایران از کشور برزیل انجام می‌گیرد و بعد از آن کشور اوکراین نیز سهمی قابل توجه از بازار ایران دارد. با اینحال طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی، واردکنندگان ایرانی ذرت را از کشورهای سوئیس، هلند، انگلستان و امارات خریداری کرده‌اند که در واقع واسطه واردات این محصول بوده‌اند.

به منظور ارائه پیشنهادهای اصلاحی کشورهای صادرکننده ذرت در جهان مورد بررسی قرار گرفته‌اند که در نمودار زیر به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۴. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان ذرت جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸

کشورهای آمریکا، برزیل، آرژانتین، اوکراین، فرانسه، رومانی، مجارستان، هند و روسیه عمده‌ترین صادرکنندگان جهانی ذرت در پنج سال اخیر بوده‌اند. در بین صادرکنندگان جهانی کشورهای هند و روسیه و پس از آن شرق اروپا و آمریکای جنوبی بهترین گزینه برای تأمین ذرت مورد نیاز ایران هستند.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده و همچنین عدم تولید این محصول در کشور با توجه به گونه‌های فعلی ذرت، موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت تأمین ذرت هستند:

- راهبرد اول در این زمینه افزایش سهم کشورهای روسیه و هند است.
- در ادامه لازم است واردات از کشورهای اروپای شرقی و آمریکای جنوبی بدون واسطه و به طور مستقیم ساماندهی گردد.
- علاوه بر این امکان کشت فراسرزمینی ذرت نیز در کشورهای حاشیه دریای خزر، از جمله روسیه و قزاقستان و همچنین برزیل و آرژانتین فراهم است.

۳-۲- گندم

گندم غذای اصلی مردم ایران را تشکیل می دهد و در حال حاضر بیشترین سطح تولید را میان سایر محصولات زراعی به خود اختصاص داده است. این محصول ۳۸ و ۴۲ درصد کالری و پروتئین مصرفی هر فرد را به طور روزانه از طریق مصرف نان تامین می کند.

در ایران به منظور تامین پایدار دولت با اجرای قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی اقدام به خرید گندم های تولیدی می کند. این قانون مصوب سال ۱۳۶۸ مجلس شورای اسلامی است و بر اساس آن دولت باید هر ساله گندم های تولیدی کشاورزان را در قیمت مشخص از آنان خریداری کند.

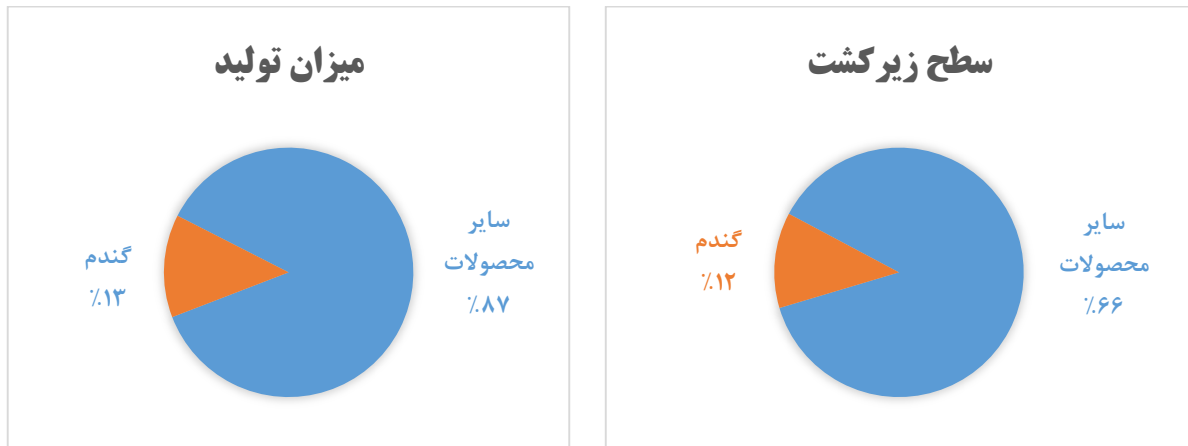
ایران در دو مقطع سال های ۱۳۸۴ تا ۱۳۸۷ و ۱۳۹۵ تا ۱۳۹۸ به خودکفایی در تولید گندم دست پیدا کرده است. بررسی ها نشان می دهد دلیل اصلی خودکفایی در تولید گندم، اجرای صحیح قانون تضمین خرید محصولات اساسی کشاورزی بوده است. اما در مابقی سال ها علیرغم وجود ظرفیت داخلی برای تولید گندم، ایران واردکننده گندم بوده است. میانگین میزان تولید، سطح زیرکشت و واردات گندم در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۵. میانگین تولید و واردات گندم در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

واردات		تولید			
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	میزان تولید "هزار تن"	سطح زیرکشت "هزار هکتار"
۸۵۳	۲۶۸۰	۷۲۵	۲۶۸۰	۱۱۹۴۹	۵۸۲۳

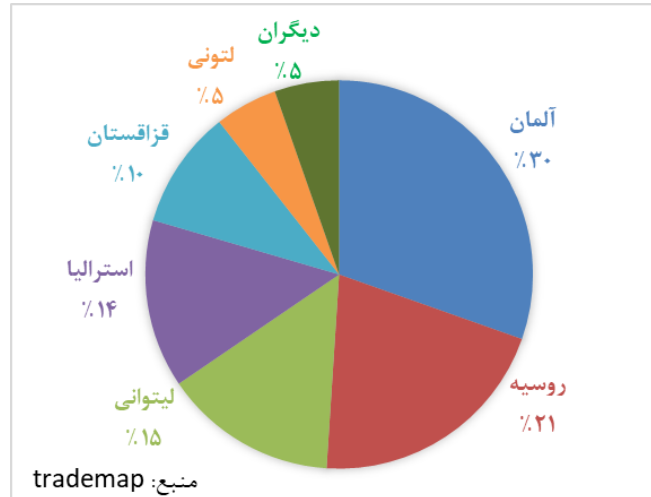
در نمودار زیر وضعیت تولید و سطح زیرکشت گندم نسبت به کل محصولات زراعی مشخص است:

نمودار ۵. میانگین سطح زیر کشت و میزان تولید گندم در ۶ سال ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۸ بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی

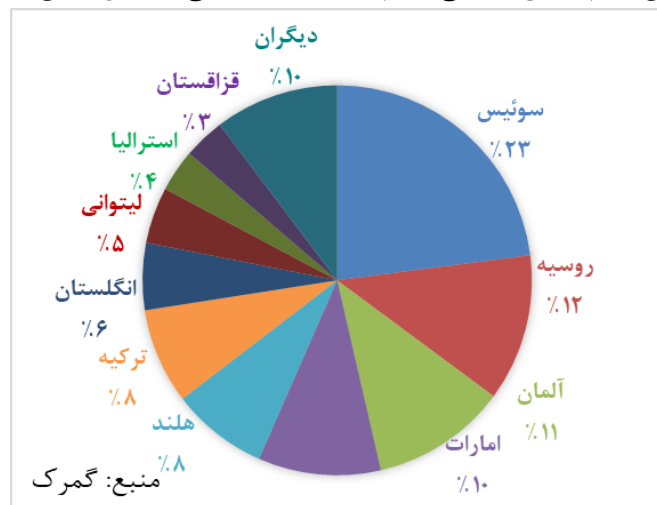

در ادامه مبادی وارداتی گندم ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده است.

نمودار ۶. میانگین سهم مبادی وارداتی گندم در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

نمودار ۷. میانگین سهم مبادی وارداتی گندم در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

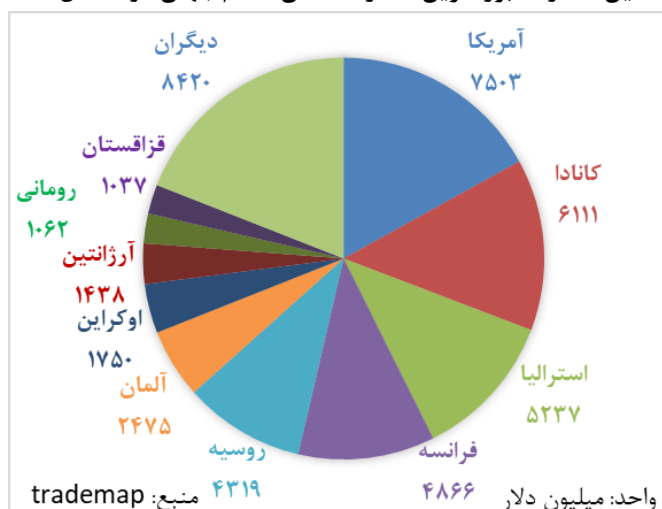
چنانکه مشخص است طبق آمارهای جهانی مبادی اصلی گندم وارداتی ایران در پنج سال اخیر کشورهای آلمان، روسیه، لیتوانی، استرالیا، قزاقستان و لتونی بوده‌اند. با اینحال طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی واردکنندگان ایرانی گندم را عمدتاً از کشورهای سوئیس، روسیه، آلمان، امارات، هلند، ترکیه و انگلستان خریداری کرده‌اند.

در بین مبادی وارداتی تنها کشورهای روسیه و قزاقستان از بین کشورهای منطقه هستند و رابطه تجاری متعادلی با ایران دارند. بنابراین می‌توان گفت در پنج سال اخیر حدود ۷۰ درصد واردات گندم ایران از کشورهایی صورت می‌گیرد که از نظر معیارهای مطرح شده در اولویت قرار ندارند.

نکته قابل توجه دیگر اینکه در طول دو سال اخیر به دلیل افزایش میزان تولید داخلی گندم، نیاز وارداتی ایران با کاهش چشمگیری همراه بوده به طوری که میزان واردات از سال ۱۳۹۶ به صفر رسیده است. انتظار می‌رود در سال‌های آتی نیز نیاز وارداتی ایران به مراتب کمتر از میانگین ۶ سال مطرح شده باشد.

در نمودار زیر کشورهای صادرکننده گندم در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۸. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان گندم جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

طبق آمارهای جهانی کشورهای آمریکا، کانادا، استرالیا، فرانسه، روسیه، آلمان، اوکراین، آرژانتین، رومانی و قزاقستان عمده‌ترین صادرکنندگان جهانی گندم بوده‌اند.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت تولید و واردات گندم هستند:

- با توجه به ظرفیت های داخلی، اولویت اصلی دولت باید تولید گندم در داخل کشور و استمرار خودکفایی در تولید این محصول باشد. در این راستا نیاز است تا ضمانت اجرایی قانون خرید تضمینی افزایش یابد و منابع مالی آن نیز بر اساس قوانین بازطراحی شود.
- در صورت عدم تولید گندم؛ به منظور اصلاح مبادی وارداتی نیاز است کشورهای روسیه و قزاقستان در اولویت قرار بگیرند در حال حاضر این دو کشور با بخش کمی از میزان تولید و صادرات خود، پاسخگوی تمامی نیازهای وارداتی ایران می توانند باشند.

۳-۳- برنج

برنج پس از گندم دومین محصول پرمصرف غذایی کشور است؛ به نحوی که سرانه مصرف هر فرد به طور متوسط ۳۷ کیلوگرم در سال است. طی سال های اخیر بیش از ۲,۷ میلیون تن از تقاضای بازار داخلی توسط تولیدکنندگان داخلی تامین و مابقی از طریق واردات تامین می شود.

بررسی ظرفیت های تولید داخل نشان می دهد چنانچه با اجرای برخی از روش های اصلاحی در تولید این محصول و استفاده از کشت دوم می تواند ایران را به خودکفایی در تولید برنج برساند. وزارت جهاد کشاورزی طی سال گذشته خبر از خودکفایی در تولید این محصول طی سال های آینده داده بود اما به دلیل شرایط تحریم و عدم رعایت برخی از سیاست ها در واردات برنج، خودکفایی در تولید برنج همچنان حاصل نشده است.

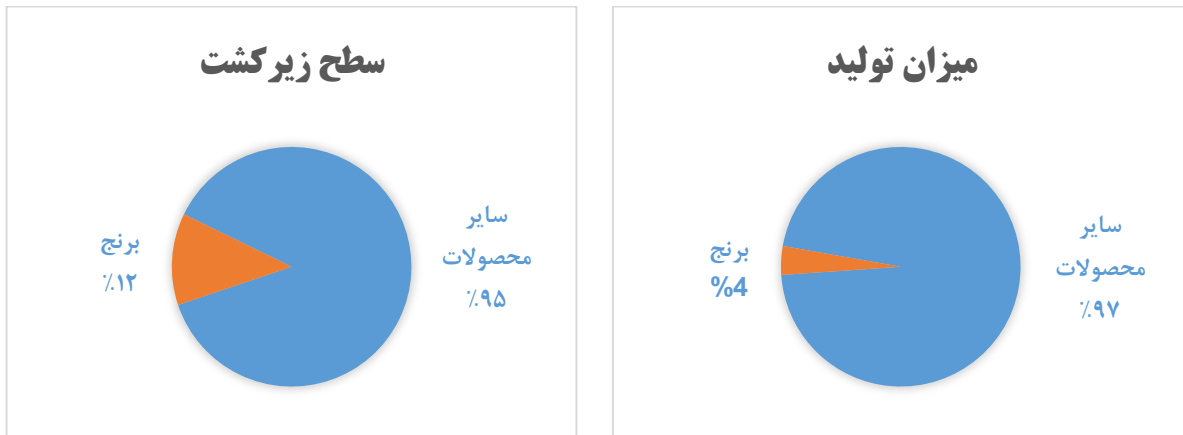
میانگین میزان تولید، سطح زیرکشت و واردات برنج در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۶. میانگین تولید، سطح زیرکشت و واردات برنج در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

واردات		تولید			
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	میزان تولید "هزار تن"	سطح زیرکشت "هزار هکتار"
۱۳۳۲	۱۲۷۹	۱۴۷۰	۱۲۷۹	۲۷۲۹	۵۷۵

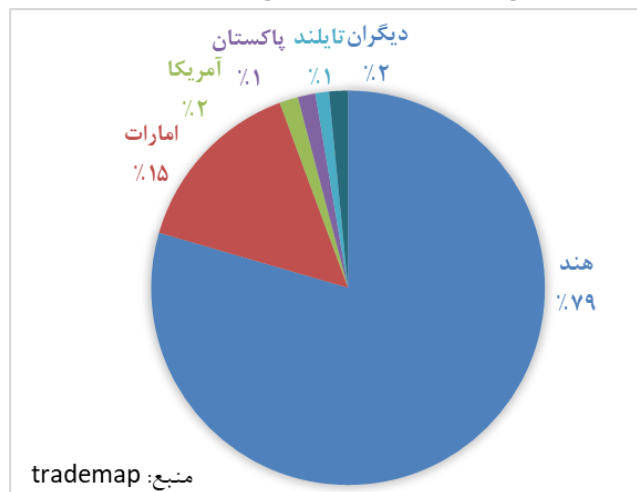
در نمودار زیر وضعیت تولید و سطح زیرکشت برنج در مقایسه با سایر محصولات مشخص است:

نمودار ۹. میانگین سطح زیر کشت و میزان تولید برنج در ۶ سال ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۸ بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی

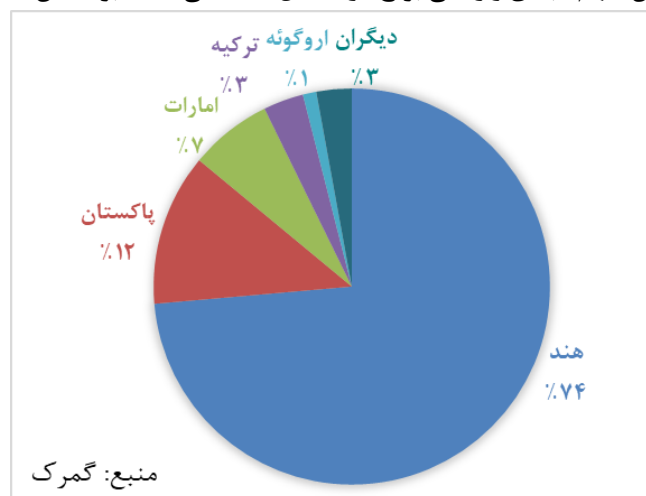

مبادی وارداتی برنج ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۱۰. میانگین سهم مبادی وارداتی برنج در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

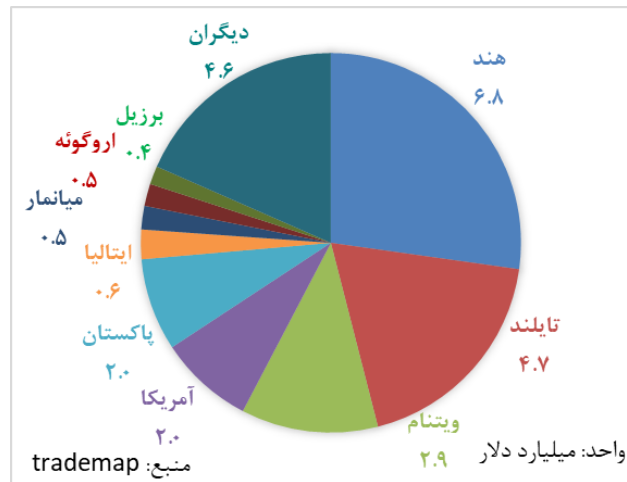
نمودار ۱۱. میانگین سهم مبادی وارداتی برنج در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

چنانکه مشخص است عمده واردات برنج ایران از کشور هند صورت می‌گیرد. با اینحال در خصوص واردات برنج، برخلاف دیگر محصولات، در آمار گمرک ایران مبدأ دوم برنج وارداتی کشور پاکستان است در حالی که این کشور در آمارهای

جهانی سهم چندانی در واردات برنج ایران ندارد. دلیل این امر صادرات محصولات پاکستانی از طریق امارات و رابطه مالی خاص این معاملات است که موجب شده است در آمار گمرک، مقصد برنج هایی که از پاکستان به ایران می آیند، کشور امارات ثبت شود. نکته جالب توجه دیگر در زمینه واردات برنج، بالاتر بودن آمار کشورهای صادرکننده در مقایسه با آمار واردات ایران است که دلیل اصلی آن می تواند ورود بخشی از محصولات وارداتی از روش های غیرقانونی (قاچاق) و یا استفاده از معافیت های متعدد باشد که در نهایت به عدم ثبت ورود محموله های وارداتی در گمرک منجر می شوند. در نمودار زیر کشورهای صادرکننده برنج در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده اند.

نمودار ۱۲. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان برنج جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

بر اساس آمارهای جهانی کشورهای هند، تایلند ویتنام، آمریکا، پاکستان و ایتالیا عمده ترین صادرکنندگان جهانی برنج در پنج سال اخیر بوده اند.

با توجه به اولویت های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت واردات برنج هستند:

- برنامه ریزی در جهت رشد تولید داخلی از طریق اصلاح بذور و تولید پرمحصول برنج در کشت دوم
- کشورهای هند و پاکستان در اولویت واردات برنج قرار دارند. درحال حاضر برنج ایران از طریق همین دو کشور تأمین می گردد و لازم است همین روند تداوم داشته باشد.
- با اینحال لازم است سازوکارهای مالی مناسب برای واردات مستقیم از کشور پاکستان و حذف واسطه گری امارات در این زمینه در دستور کار صورت بگیرد.
- همچنین لازم است به منظور ایجاد تنوع بیشتر در مبادی وارداتی، بخش بیشتری از واردات برنج به جای هند از کشور پاکستان تأمین شود.

۳-۴- کنجاله سویا

با تغییر شرایط دامپروری و مرغداری در ایران از حالت مرتعی به پرواری و یکجانشینی روش های مدیریت مزرعه و تامین جیره دام و طیور تغییرات چشم گیری پیدا کرد. در روش جدید تولید دام و محصولات پروتئینی استفاده از محصولاتی که بیشترین انرژی و پروتئین را به حیوانات برساند، اهمیت زیادی پیدا کرد.

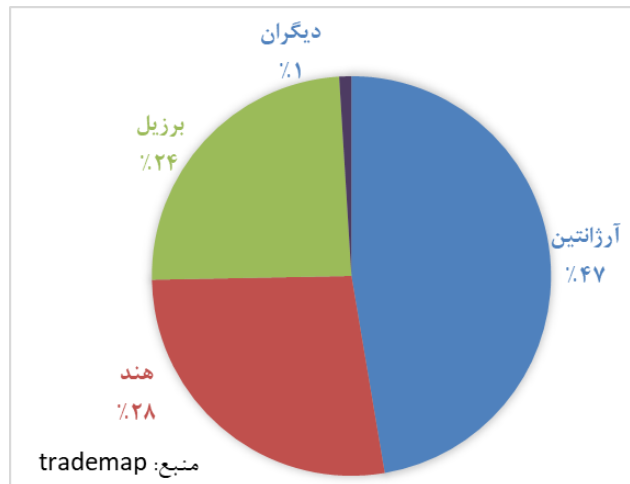
بررسی ها نشان می دهد کنجاله سویا دارای مقادیر لازم اسیدآمینهای نوع لیزین و متیونین و سیستین است. همراه کردن این کنجاله با پودر ماهی، ترکیب بسیار مناسبی را از نظر تأمین اسیدآمینهای ضروری در جیره های غذایی طیور تشکیل می دهد، از این رو در اغلب کشورها به عنوان یکی از مواد اولیه اصلی در جیره های غذایی به کار برده می شود. در ایران تامین این محصول به دلیل تولید پائین سویا معمولاً از طریق واردات تامین می شود. میانگین میزان تولید و واردات کنجاله سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۷. میانگین تولید و واردات کنجاله سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

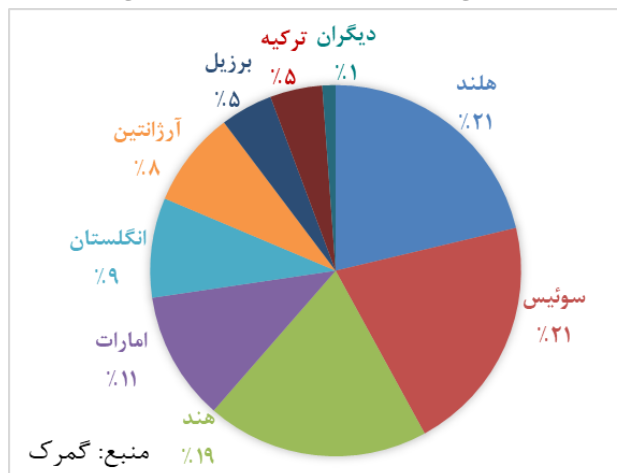
واردات				تولید	
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزارتن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزارتن"	از سویای وارداتی "هزارتن"	از سویای داخلی "هزارتن"
۹۱۷	۱۷۸۰	۷۹۱	۱۷۸۰	۱۱۸۳	۹۵

مبادی وارداتی کنجاله سویا ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۱۳. میانگین سهم مبادی وارداتی کنجاله سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

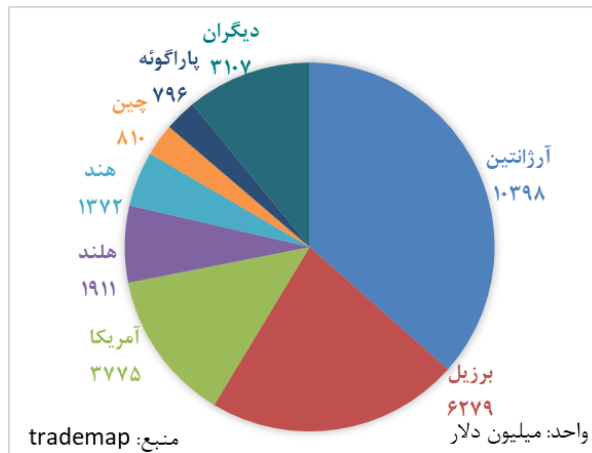

نمودار ۱۴. میانگین سهم مبادی وارداتی کنجاله سویا در ۵۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

چنانکه مشخص است حدود نیمی از کنجاله سویا وارداتی ایران از کشور آرژانتین تأمین می‌شود و بعد از آن نیز کشورهای هند و برزیل با سهم ۲۸ و ۲۴ درصدی در رده‌های دوم و سوم قرار دارند. با اینحال طبق آمار گمرک واردکنندگان ایرانی بخش زیادی از کنجاله سویا را از بازارهای هند، سوئیس، امارات و انگلستان خریداری کرده‌اند. در نمودار زیر کشورهای صادرکننده کنجاله سویا در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۱۵. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان کنجاله سویا جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸

بر اساس آمارهای جهانی کشورهای آرژانتین، برزیل، آمریکا، هلند، هند و چین عمده‌ترین صادرکنندگان جهانی کنجاله سویا در پنج سال اخیر بوده‌اند.

در بین صادرکنندگان جهانی کشورهای هند و چین و بعد از آن برزیل و آرژانتین بهترین گزینه برای تأمین کنجاله سویا مورد نیاز ایران هستند؛ ولی لازم است واردات از این کشورها در قالب توافقات دوجانبه و به‌طور مستقیم انجام شود.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت تأمین کنجاله سویا هستند:

- راهبرد اول در این زمینه افزایش تولید داخلی سایر دانه‌ها مانند کلزا که می‌توان از آن‌ها به عنوان جایگزین خوراک دام و طیور استفاده کرد.
- با توجه به آنکه کنجاله سویا؛ تفاله دانه سویا محسوب می‌شود، دولت باید به جای واردات محصول نهایی اقدام به واردات دانه سویا کند و پس از روغن‌کشی، کنجاله آن را بین مرغداران توزیع نماید.
- در صورت تداوم واردات کنجاله سویا باید سهم کشورهای هند و چین در صادرات این محصول به ایران افزایش یابد.
- واردات مستقیم از کشورهای تولیدکننده اصلی و حذف واسطه‌های تجاری دومین مسئله‌ای است که لازم است در این زمینه مورد توجه قرار بگیرد.
- بررسی ظرفیت‌های تولیدی بالقوه کشورهای شمالی ایران در زمینه تولید سویا، و واردات بخشی از نیاز ایران از این کشورها دیگر راهبرد مورد توجه در زمینه تأمین کنجاله سویای است.

۳-۵- شکر خام

شکر از جمله محصولاتی که منبع تامین انرژی خانوارها هستند و به دلیل دارا بودن مزه شیرین و طعم مطبوع نسبت به سایر مواد غذایی اهمیت زیادی دارد. صنعت قند و شکر از جمله صنایعی است که بیشترین ارتباط را با حلقه های پیشین و پسین در زنجیره تولید دارد.

شکر محصول نهایی چغندر قند و نیشکر است و شکر موجود در جامعه از استحصال این دو محصول بدست آمده است. صنعت شکر به عنوان یکی از صنایع متاثر از واردات، همواره وضعیت بی ثباتی در بخش تولید داشته است.

واردات شکر در سال ۱۳۸۵ با رشد بیش از ۲۲۰ درصد صدمات بسیار سنگینی را به صنعت شکر وارد کرد؛ به نحوی که پس از گذشت ۱۳ سال از آن زمان تاکنون روند تولید به حالت عادی بازنگشته است.

دسترسی مردم به این کالای اساسی با قیمت مناسب، مسئله اصلی برای مدیریت تولید و تامین شکر محسوب می شود. اهمیت این دو مسئله باعث شده تا همواره مشکلاتی در برنامه ریزی برای تامین شکر مورد نیاز مردم از طریق تولید داخلی به وجود آید.

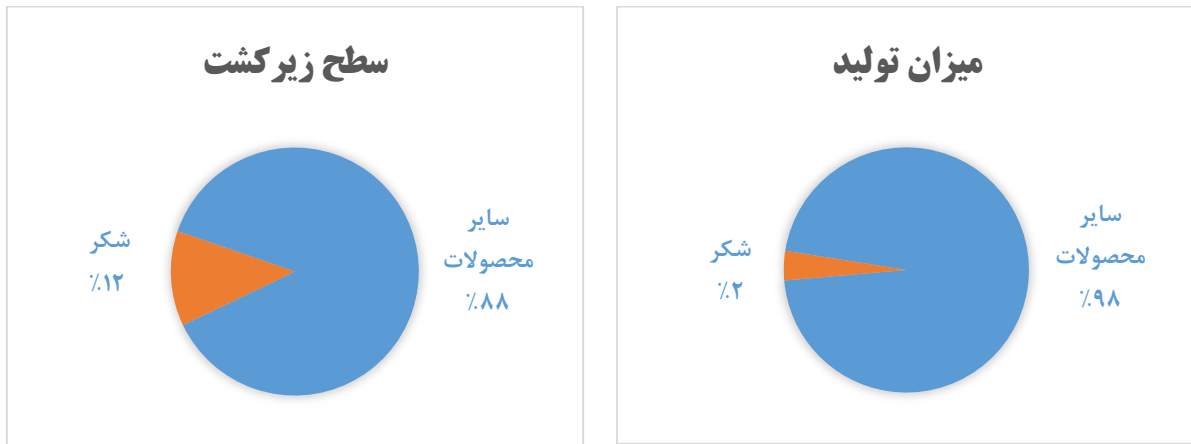
سرانه مصرف شکر در ایران با توجه به اعلام وزارت بهداشت حدود ۲۳ کیلوگرم در سال است؛ در حالی که میزان مطلوب مصرف این محصول باید حدود ۹ کیلوگرم در سال باشد. ازدیاد مصرف این محصول علاوه بر ایجاد بیماری در بین مردم باعث اختلال در تامین این محصول اساسی نیز می شود.

میانگین میزان تولید و سطح زیر کشت مواد اولیه تامین شکر خام و واردات این محصول در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۸. میانگین تولید، سطح زیر کشت و واردات شکر خام در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

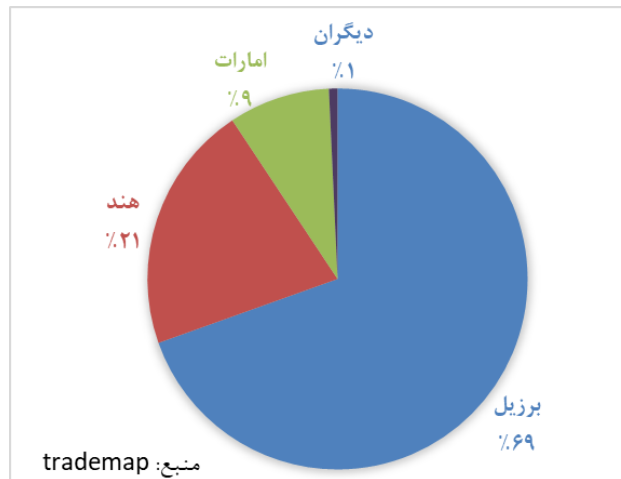
واردات		تولید			
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	میزان تولید "هزار تن"	سطح زیر کشت "هزار هکتار"
۳۷۰	۷۸۵	۲۷۵	۷۸۵	۱۵۰۸	نامعلوم

نمودار ۱۶. میانگین سطح زیر کشت و میزان تولید شکر خام در ۶ سال ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۸ بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی

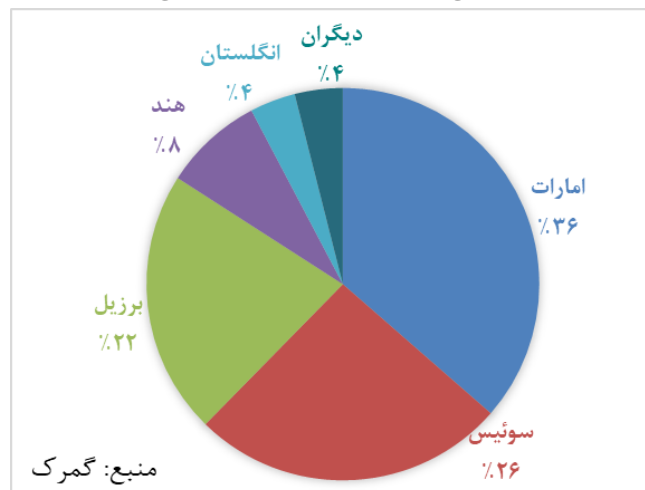

مبادی وارداتی شکر خام ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۱۷. میانگین سهم مبادی وارداتی شکر خام در ۶ سال ۲۰۱۸ الی ۲۰۱۳ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

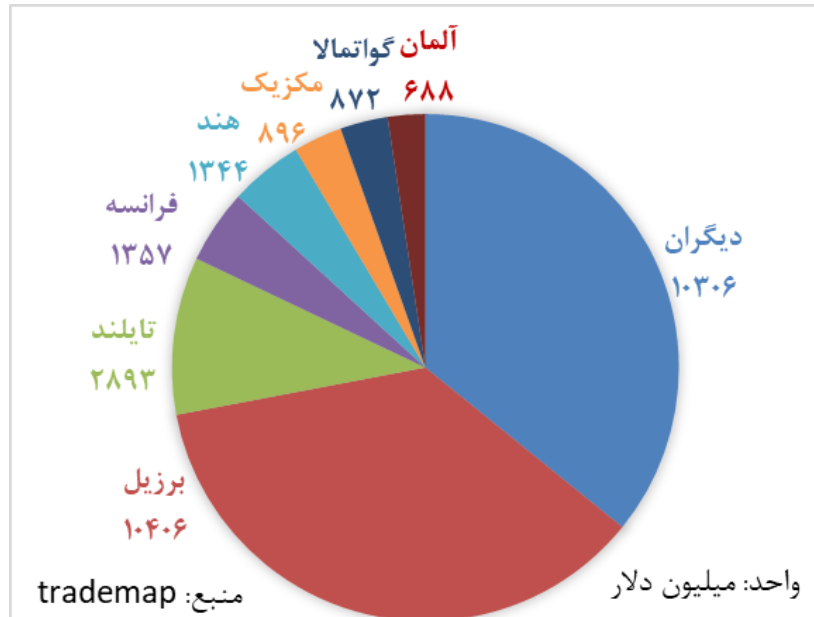
نمودار ۱۸. میانگین سهم مبادی وارداتی شکر خام در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

طبق آمارهای جهانی عمده واردات شکر ایران از کشور برزیل انجام می‌گیرد و بعد از آن نیز کشور هند سهمی ۲۱ درصدی دارد. با اینحال طبق آمار گمرک بخش عمده واردات شکر از طریق واسطه‌گری کشورهای امارات و سوئیس وارد کشور شده است.

در نمودار زیر کشورهای صادرکننده شکر خام در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۱۹. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان شکر خام جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

بر اساس آمارهای جهانی کشورهای برزیل، تایلند، فرانسه و هند بزرگترین صادرکنندگان جهانی شکر خام در پنج سال اخیر بوده‌اند.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت تامین شکر خام هستند:

- لزوم افزایش تولید داخلی نیشکر و چغندر قند با استفاده از سیاست محدودیت واردات و کاهش میزان مصرف
- در بین گزینه‌های موجود کشور هند و پس از آن برزیل و تایلند بهترین گزینه‌ها برای تامین نیاز ایران هستند.
- با اینحال در این مورد نیز لازم است واردات بدون واسطه‌ی دیگر کشورها انجام گیرد.
- شایان ذکر است تعداد کشورهای صادرکننده شکر در دنیا بسیار زیاد است و با توجه به میزان نیاز ایران که سالانه در حدود ۴۰۰ میلیون دلار است، گزینه‌های زیاد دیگری نیز قابلیت تامین نیاز ایران را دارند که از جمله آن‌ها می‌توان به پاکستان، بلاروس و حتی کوبا اشاره کرد.

۳-۶- روغن سویا

روغن سویا یکی دیگر از فرآورده های دانه سویا است که پس از کنجاله سویا اهمیت بسیار زیادی برای تامین روغن مصرفی کشور دارد. به صورت کلی تفاوت قابل توجهی میان ترکیب روغن دانه سویا و روغن حاصل از سایر دانه های روغنی وجود ندارد اما به دلیل تامین ارزان قیمت دانه سویا نسبت به سایر دانه های روغنی و نیز ترکیب مواد موجود در کنجاله دانه سویا، روغن این محصول مورد توجه قرار گرفته است.

ایران به دلیل شرایط اقلیمی و واریته های موجود گیاه سویا، تولیدکننده این محصول به شمار نمی رود. به همین منظور برای تامین نیاز خود مجبور به واردات این محصول است. واردات روغن سویا در شرایطی که می توان دانه این محصول را وارد کرده و پس از روغن کشی از نهاده ی آن نیز استفاده کرد، غیرمنطقی به نظر می رسد. اما احتمالاً به دلیل شرایط حاکم بر کشور و بازارهای جهانی و نیز قیمت ارزان این روغن نسبت به سایر روغن های خوراکی دولت مجبور به صدور مجوز واردات روغن سویا شده است.

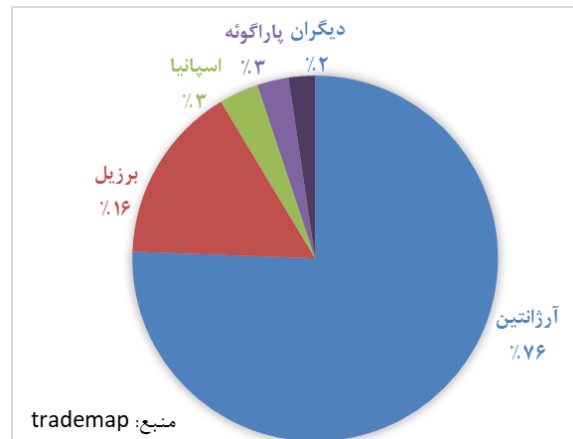
میانگین میزان تولید و واردات روغن سویا در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ میلادی در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۹. میانگین تولید و واردات روغن سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

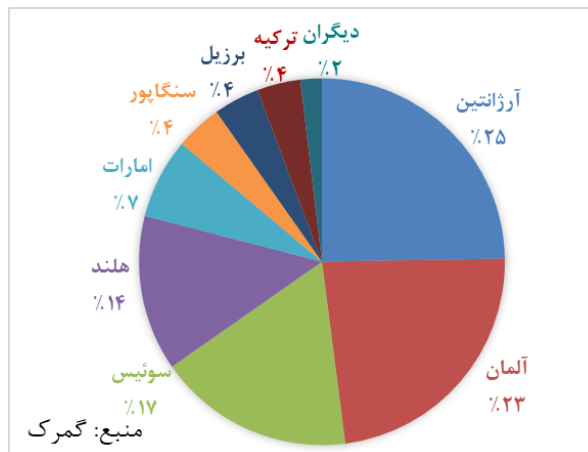
واردات		تولید			
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	از سویای وارداتی "هزارتن"	از سویای داخلی "هزار تن"
۳۴۱	۳۳۴	۳۰۰	۳۳۴	۲۷۳	۲۱

مبادی وارداتی روغن سویا ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۲۰. میانگین سهم مبادی وارداتی روغن سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

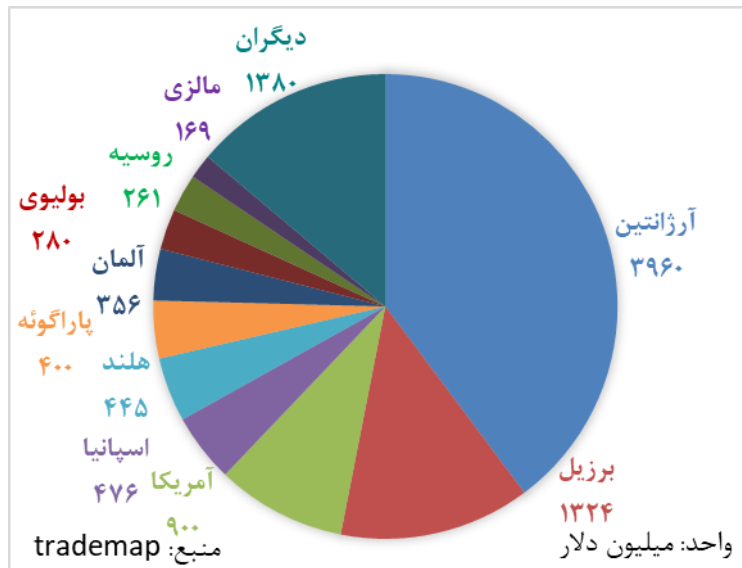
نمودار ۲۱. میانگین سهم مبادی وارداتی روغن سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

طبق آمارهای جهانی عمده روغن سویای ایران از کشور آرژانتین تأمین می‌شود و پس از آن کشور برزیل نیز بخشی از روغن سویا ایران را تأمین می‌نماید. اما در این مورد نیز واردکنندگان ایرانی بخش قابل توجهی از واردات را از بازارهای کشورهای آلمان، سوئیس، هلند و امارات خریداری کرده‌اند.

در نمودار زیر کشورهای صادرکننده روغن سویا در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۲۲. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان روغن سویا جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸

کشورهای آرژانتین، برزیل، آمریکا، اسپانیا و هلند بزرگترین صادرکنندگان جهانی روغن سویا در ۶ سال اخیر بوده‌اند. با اینحال برخی از کشورهای منطقه همچون روسیه نیز در بین صادرکنندگان این محصول قرار دارند.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت واردات روغن سویا هستند:

- در وهله اول این امکان وجود دارد که نسبت به تولید دانه های روغنی مناسب با اقلیم ایران نظیر کلزا و کنجد اقدام شود.
- در مرحله بعد با توجه به نیاز کشور به واردات روغن و کنجاله اقدام به واردات دانه سویا شود و از واردات محصول نهایی پرهیز شود.
- در صورت نیاز به واردات روغن سویا، باید بخشی از روغن سویای مورد نیاز ایران از کشورهای منطقه همچون روسیه تأمین شود.
- اقدام بعدی آن است که واردات از کشورهای برزیل و آرژانتین، به صورت مستقیم و با حذف کشورهای واسط صورت پذیرد.

۳-۷- دانه سویا

دانه سویا به دلیل دارا بودن ۱۸-۲۱ درصد روغن و ۳۸-۴۲ درصد پروتئین در مغز و پوسته آن، مهم ترین دانه روغنی در جهان است. از دانه سویا به دلیل درصد چربی مناسب و نیز پروتئین قابل قبول در روغن های مصرف انسان و نهاده های طیور استفاده می شود که در این میان روغن آن به دلیل مصرف مستقیم انسان اهمیت زیادی دارد.

روغن سویا سطح بالای ویتامین E و اسیدهای چرب امگا۳ دارد که این موضوع باعث خاصیت آنتی اکسیدانی در بدن انسان می شود و تاثیر مثبتی بر پوست و جلوگیری از ابتلا به سرطان دارد. روغن دانه سویا همچنین به دلیل داشتن ویتامین K تاثیر مثبتی بر جلوگیری از پوکی استخوان دارد. اما مصرف بیش از اندازه روغن دانه سویا به دلیل دارا بودن اسید چرب امگا۶ باعث ایجاد مشکلاتی در بدن نظیر چاقی و بیماری های قلبی و عروقی می شود.

با توجه به خصوصیات وارپته های موجود این گیاه، امکان تولید حداکثری آن در ایران وجود ندارد، به همین منظور اغلب نیاز بازارهای داخلی از طریق واردات تامین می شود.

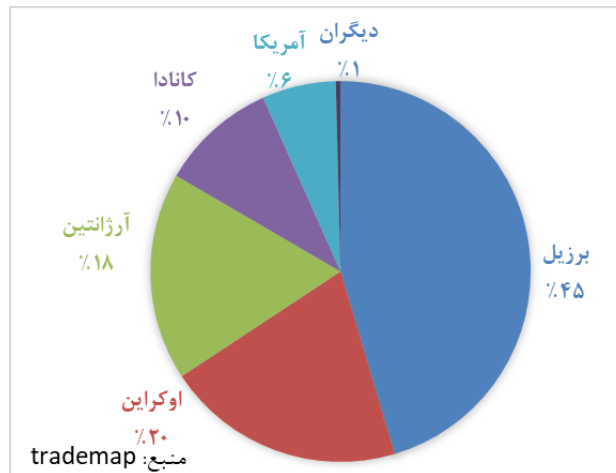
میانگین میزان تولید واردات دانه سویا در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱۰. میانگین تولید، سطح زیرکشت و واردات دانه سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

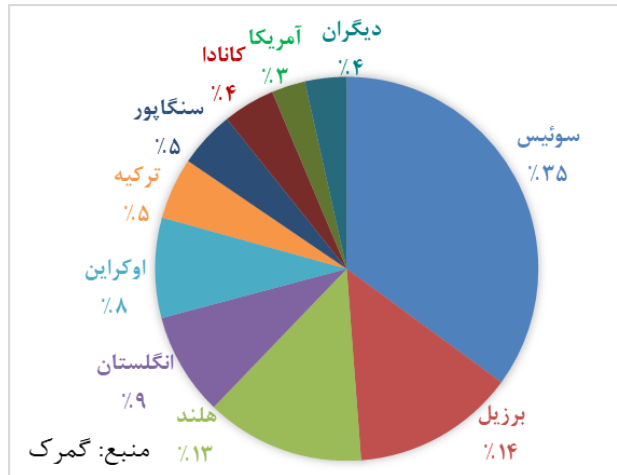
واردات		تولید			
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزارتن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزارتن"	میزان تولید "هزارتن"	سطح زیرکشت "هزار هکتار"
۵۸۹	۱۵۱۷	۶۸۶	۱۵۱۷	۱۲۴	۵۴

مبادی وارداتی دانه سویا ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۲۳. میانگین سهم مبادی وارداتی دانه سویا در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

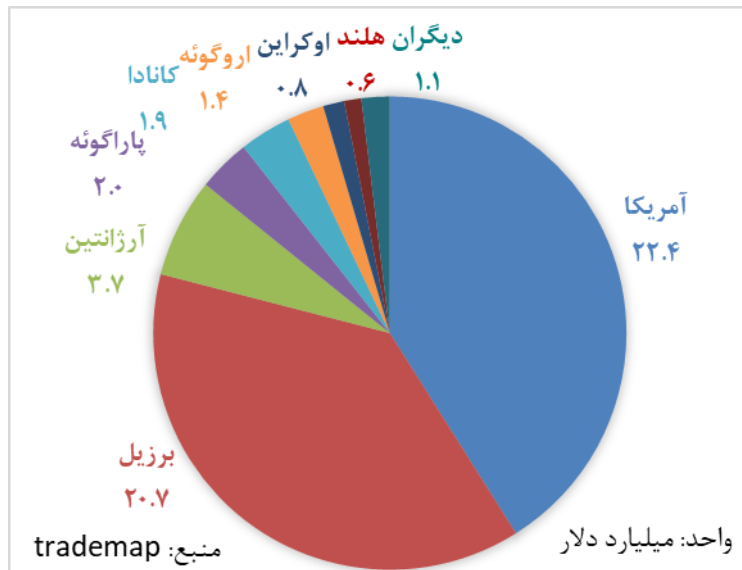
نمودار ۲۴. میانگین سهم مبادی وارداتی دانه سویا در ۵ سال ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۶ بر اساس آمار گمرک ایران

طبق آمارهای جهانی عمده واردات دانه سویا ایران از کشورهای برزیل، اوکراین، آرژانتین، کانادا و آمریکا انجام گرفته است. با اینحال طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی، واردکنندگان ایرانی بخش زیادی از این محصول را از کشورهای سوئیس، هلند، انگلستان، ترکیه و سنگاپور خریداری کرده‌اند.

در نمودار زیر کشورهای صادرکننده دانه سویا در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۲۵. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان دانه سویا جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸

کشورهای آمریکا و برزیل بزرگترین صادرکنندگان جهانی دانه سویا در ۶ سال اخیر بوده‌اند؛ به طوریکه حدود ۸۰ درصد بازار جهانی این محصول در اختیار این دو کشور است.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت واردات دانه سویا هستند:

- اولویت اصلی در تامین چربی و پروتئین مورد نیاز در کشور استفاده از محصولات جایگزین سویا نظیر کلزا و کنجد است که امکان تولید داخلی آن‌ها وجود دارد.
- با توجه به استفاده از فرآورده های دانه سویا در غذای انسان، دام و طیور نیاز است تا برای رونق صنایع داخلی از واردات فرآورده های آن نظیر کنجاله و روغن سویا پرهیز شود.
- به منظور تامین دانه سویای مورد نیاز از طریق واردات می توان از ظرفیت کشورهای نظیر هند و روسیه که جزء صادرکنندگان این محصول هستند، استفاده کرد.
- اما همچنان کشورهای برزیل و اوکراین بهترین گزینه در بین گزینه‌های موجود برای تامین بخش قابل توجه دانه سویای ایران هستند که لازم است واردات از آن‌ها در قالب توافقات تجاری دوجانبه و به‌طور مستقیم ساماندهی گردد.
- با توجه به شرایط مناسب کشورهای آسیای میانه و روسیه در جهت کشت این دانه روغنی، وزارت جهاد کشاورزی می تواند در قالب انجام کشت های فراسرزمینی بخش بزرگی از نیاز کشور به این محصول را تامین کند.

۳-۸- گوشت گاو

انواع گوشت به غیر از فرآورده های گوشتی (سوسیس، کالباس، ناگت و...) در هرم غذایی جایگاه ویژه ای دارند و هیچ گاه نمی توان این گروه را جایگزین گروه های غذایی دیگر کرد. گوشت گوسفند و گوساله از نظر ارزش تغذیه ای با یکدیگر برابری می کنند و میزان روی، آهن و ویتامین B12 در آنها یکسان است.

سرانه مصرف گوشت قرمز تا پیش از افزایش قیمت این محصولات در سال ۱۳۹۷ در حدود ۱۲٫۵ کیلوگرم بود که حدود ۹۰ درصد آن از طریق تولیدات داخلی تامین می شد. مابقی نیاز کشور از طریق واردات گوشت گاو تامین می شود به همین منظور بررسی میزان واردات و تولید این محصول اساسی اهمیت بسیاری برای دولت داشته است.

البته قابلیت خودکفایی در تولید گوشت قرمز وجود دارد به شرطی که پایش مناسبی از وضعیت دامداری های کشور صورت گرفته و زنجیره تامین آن ها به صورت صحیح مدیریت شود.

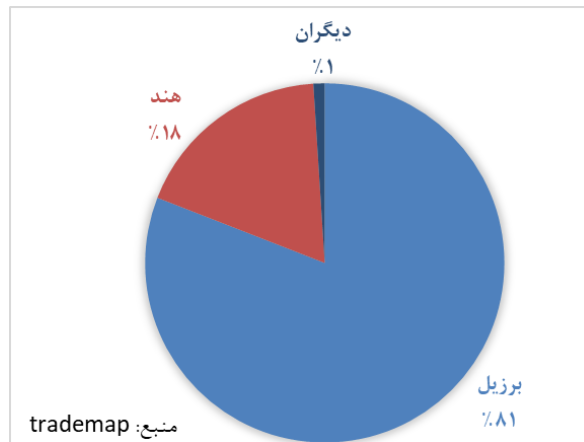
میانگین تولید و واردات گوشت گاو در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱۱. میانگین تولید و واردات گوشت گاو در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

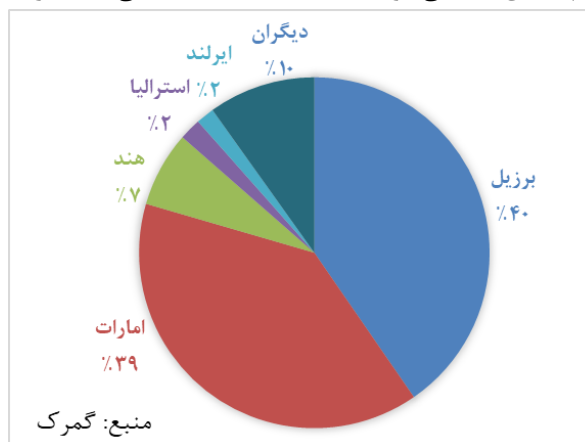
واردات				تولید	
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	میزان تولید "هزار تن"	جمعیت دام
۴۰۲	۹۹	۴۴۳	۹۹	۴۲۹	نامعلوم

مبادی وارداتی گوشت گاو ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۲۶. میانگین سهم مبادی وارداتی گوشت گاو در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

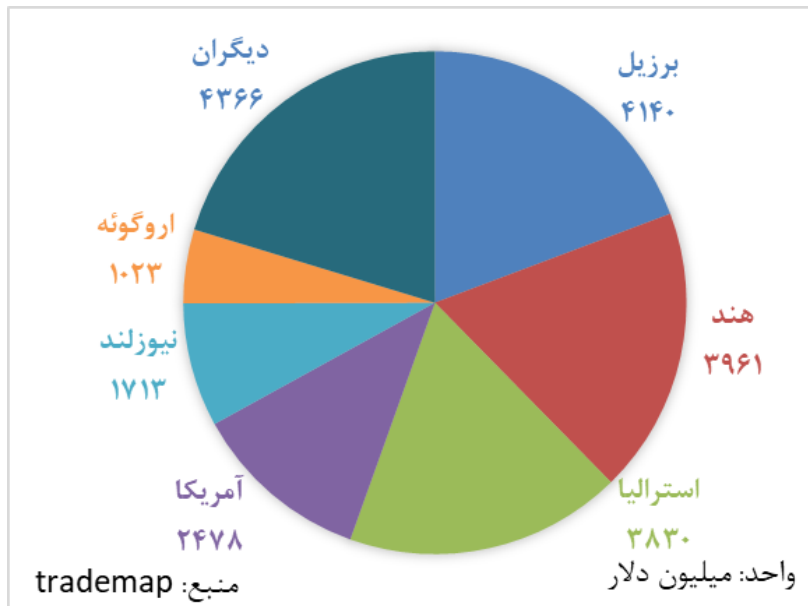
نمودار ۲۷. میانگین سهم مبادی وارداتی گوشت گاو در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

چنانکه مشخص است عمده واردات گوشت گاو ایران از کشور برزیل انجام می‌گیرد و بعد از آن کشور هند نیز سهمی ۱۸ درصدی از بازار ایران دارد. با اینحال طبق آمار گمرک، واردکنندگان ایرانی بخشی از گوشت وارداتی را از کشور امارات وارد کرده‌اند.

در نمودار زیر کشورهای صادرکننده گوشت گاو در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۲۸. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان گوشت گاو منجمد جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ تا ۲۰۱۸

کشورهای برزیل، هند، استرالیا، آمریکا، نیوزلند و اروگوئه بزرگترین صادرکنندگان جهانی این محصول در ۶ سال اخیر بوده‌اند.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت واردات گوشت گاو هستند:

- افزایش تولید گوشت قرمز از طریق پایش صحیح وضعیت دامداری های کشور و حل مشکلات زنجیره تامین و عرضه این محصولات
- در صورت واردات این محصول، کشور هند بهترین گزینه در بین کشورهای فوق برای تأمین گوشت ایران است و میتواند دست کم بخشی از نیاز ایران در این زمینه را تأمین نماید.
- علاوه بر این کشورهای آسیای میانه همچون روسیه، گرجستان و ارمنستان نیز امکان صادرات گوشت غیرمنجمد به ایران را دارند و این امکان فراهم است که بخشی از نیاز وارداتی از طریق این کشورها تأمین گردد.

جو با نام علمی *Hordeum vulgare* یکی از غلات است که از دیرباز در بسیاری از مناطق ایران کشت می شود. چرخه زندگی این گیاه، یک ساله و از خانواده گرامینه‌ها (گندمیان) است. گیاه جو در مناطق خشک و نیمه خشک از بقیه غلات، محصول قابل قبول تری تولید می کند.

زراعت جو بیشتر برای تولید دانه، جهت تغذیه دام و صنایع تخمیری است و در بعضی از کشورهای آفریقایی در برنامه تغذیه‌ای انسان نیز دیده می شود. در ایران، جو دومین غله بعد از گندم است و از نظر حجم تولید نیز ایران در رده چهاردهم دنیا قرار دارد.

استفاده از جو در خوراک دام از قدیم الایام رواج داشت و این محصول یک ماده خوراکی ایده آل برای نشخوارکنندگان و غیرنشخوارکنندگان محسوب می شود. از دانه جو در مرحله اول جهت تامین انرژی و در مرحله دوم تامین پروتئین استفاده می شود. جو به طور میانگین بین ۱۱ الی ۱۲ درصد پروتئین دارد که البته این موضوع به طور کلی تحت تاثیر واریته های این محصول و نحوه کشت آن متغیر است.

بررسی ها نشان می دهد جو در مقایسه با ذرت دارای مواد مغذی بیشتری بوده اما مصرف زیاد آن باعث بروز مشکلات گوارشی در دام ها می شود.

با توجه به خاصیت های زراعی این گیاه، ایران از دیرباز یکی از تولیدکنندگان این محصول به شمار می رفت و کشاورزان این محصول را به دو روش دیم و آبی تولید می کنند. البته در حال حاضر به دلیل اوج گیری واردات، کشاورزان تمایلی به کشت این محصول ندارند و معمولاً کشت سایر محصولات به جای جو را ترجیح می دهند.

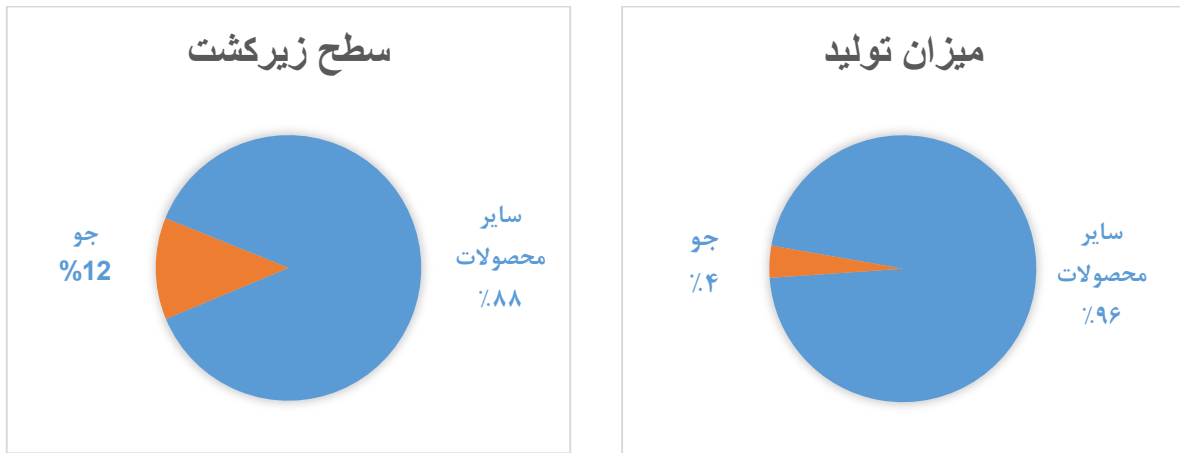
میانگین تولید و واردات جو در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱۲. میانگین تولید و واردات جو در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

واردات				تولید	
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	ارزش "میلیون دلار"	حجم "هزار تن"	میزان تولید "هزار تن"	سطح زیرکشت "هزار هکتار"
۴۲۹	۱۸۱۷	۳۳۵	۱۸۱۷	۳۱۲۸	۱۶۳۲

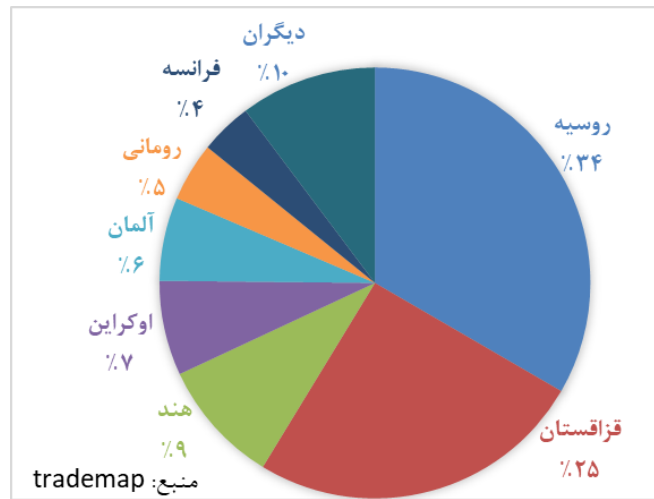
در نمودار زیر نیز وضعیت سطح زیرکشت و میزان تولید این محصول نیز در مقایسه با سایر محصولات زراعی مشخص است.

نمودار ۲۹. میانگین سطح زیر کشت و میزان تولید جو در ۶ سال ۱۳۹۲ الی ۱۳۹۸ بر اساس آمار وزارت جهاد کشاورزی

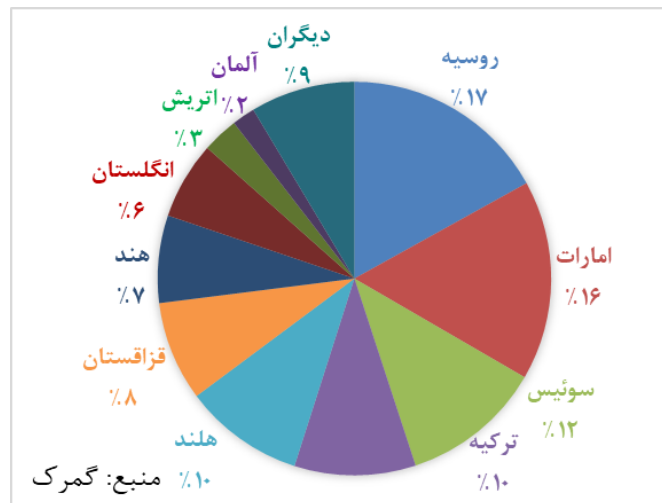

مبادی وارداتی جو ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۳۰. میانگین سهم مبادی وارداتی جو در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

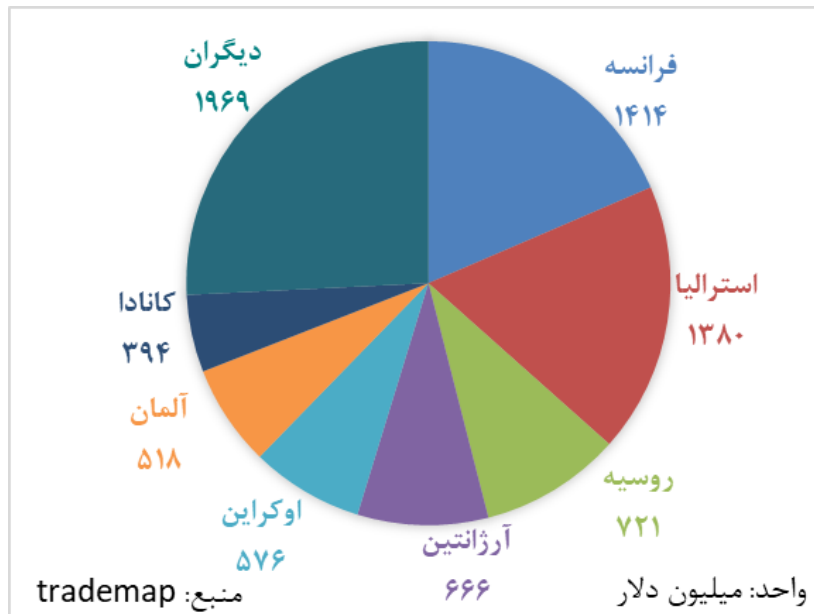
نمودار ۳۱. میانگین سهم مبادی وارداتی جو در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

چنانکه مشخص است عمده واردات جو ایران از کشورهای آسیای میانه همچون روسیه، قزاقستان و اوکراین و همچنین هند تأمین می‌گردد. با اینحال بخش عمده این واردات از کشورهای چین، امارات، سوئیس، ترکیه، هلند، انگلستان، اتریش و آلمان خریداری شده است.

در نمودار زیر کشورهای صادرکننده جو در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده اند.

نمودار ۳۲. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان جو جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

کشورهای فرانسه، استرالیا، روسیه، آرژانتین اوکراین، آلمان و کانادا بزرگترین صادرکنندگان جهانی جو در ۶ سال اخیر بوده‌اند.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت واردات جو هستند:

- افزایش تولید داخلی این محصول با استفاده از سیاست‌های تجاری در جهت مدیریت واردات
- کشورهای روسیه، قزاقستان و هند بهترین گزینه واردات جو ایران هستند که امکان تأمین تمامی نیاز ایران به جو را دارند. در حال حاضر نیز بخش عمده واردات جو از همین کشورها تأمین می‌شود.
- با این حال لازم است واردات از این کشورها به‌طور مستقیم و در قالب توافقات تجاری دوجانبه صورت بگیرد.

۳-۱۰- روغن آفتابگردان

آفتابگردان با نام علمی "Annuus Helianthus" و نام انگلیسی "Sunflower" از نظر تولید جهانی یکی از مهم ترین دانه های روغنی محسوب می شود. سطح زیرکشت، میزان تولید و عملکرد در واحد سطح آفتابگردان به خوبی با تمامی اقلیم های آب و هوایی قابلیت انطباق دارد. به عبارت دیگر تحمل در مقابل سرما و حرارت های بالا، بی تفاوتی نسبت به طول روز، تحمل به خشکی و کم آبی از ویژگی های منحصر به فرد این دانه روغنی است.

این دانه روغنی نیز مانند دانه سویا دارای فرآورده هایی نظیر روغن و کنجاله است و این فرآورده ها مورد مصرف انسان، دام و طیور قرار می گیرند. البته برخی گونه های دانه آفتابگردان خاصیت استفاده آجیلی برای انسان ها دارد به همین منظور بخشی از تولیدات این محصول در جهان از چرخه تولید روغن و کنجاله خارج می شوند.

بر اساس گزارش های علمی، روغن آفتابگردان منبع غنی از ویتامین E به شمار می رود و کارتونوئید های موجود در روغن آفتابگردان باعث مقاومت در ابتلا به سرطان رحم، شش و پوست می شود. به علاوه به خاطر مقادیر زیاد ویتامین A به پیشگیری از آب مروارید کمک می کند. روغن آفتابگردان حاوی اسیدهای چرب اشباع شده (۵ تا ۱۶ درصد) بوده و باقی اشباع نشده است. بر همین اساس برخی متخصصان قلب و عروق آن را در کنار روغن زیتون، از بهترین روغن ها برای پیشگیری از مشکلات قلبی و عروقی می دانند.

دانه آفتابگردان در ایران به دلیل توجیه اقتصادی داشتن به عنوان تخمه آجیلی معمولاً در چرخه تولید روغن قرار نمی گیرد به همین منظور با توجه به قیمت های جهانی روغن و دانه آفتابگردان در مقایسه با سایر روغن و دانه های روغنی، بخشی از روغن مورد نیاز کشور از طریق واردات دانه و روغن این محصول تامین می شود.

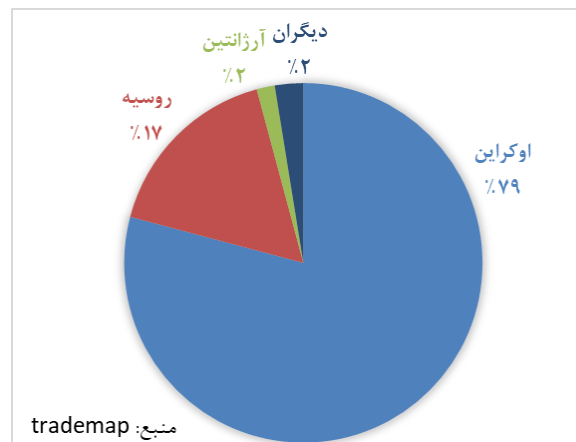
میانگین میزان واردات روغن دانه آفتابگردان در فاصله ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ در جدول زیر نشان داده شده است.

جدول ۱۳. میزان تولید و واردات میانگین روغن دانه آفتابگردان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

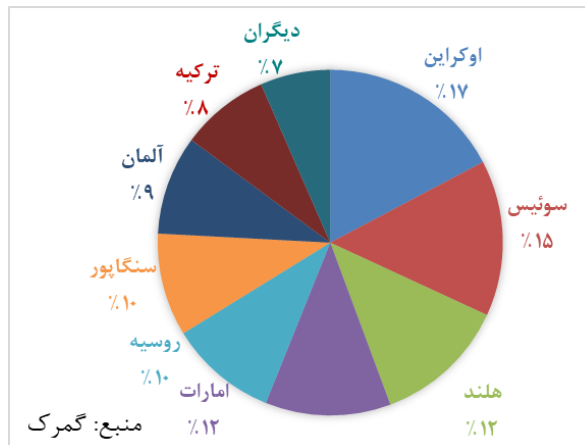
واردات				تولید	
گمرک کشورهای صادرکننده		گمرک ایران		وزارت جهاد کشاورزی	
ارزش	حجم	ارزش	حجم	دانه وارداتی	دانه تولید داخل
"میلیون دلار"	"هزارتن"	"میلیون دلار"	"هزارتن"	"هزارتن"	"هزارتن"
۳۴۹	۳۸۱	۳۰۷	۳۸۱	۱۵۶	۸

مبادی وارداتی روغن دانه آفتابگردان ایران در نمودارهای زیر نشان داده شده اند.

نمودار ۳۳. میانگین سهم مبادی وارداتی روغن دانه آفتابگردان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک کشورهای صادرکننده

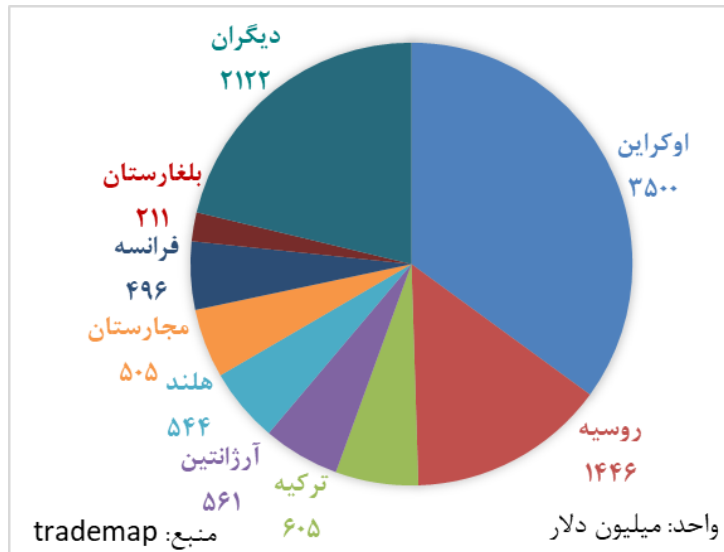
نمودار ۳۴. میانگین سهم مبادی وارداتی روغن دانه آفتابگردان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ بر اساس آمار گمرک ایران

چنانکه مشخص است عمده واردات روغن دانه آفتابگردان ایران از کشور اوکراین انجام می‌شود و بعد از آن کشور روسیه نیز سهمی ۱۷ درصدی دارد. با اینحال طبق آمار گمرک، واردکنندگان ایرانی بخش زیادی از این محصول را از کشورهای سوئیس، هلند، امارات، سنگاپور، آلمان و ترکیه خریداری کرده‌اند.

در نمودار زیر کشورهای صادرکننده روغن دانه آفتابگردان در جهان به همراه میانگین میزان صادرات در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸ نشان داده شده‌اند.

نمودار ۳۵. میانگین صادرات بزرگترین صادرکنندگان روغن دانه آفتابگردان جهان در ۶ سال ۲۰۱۳ الی ۲۰۱۸

کشورهای اوکراین، روسیه، ترکیه، آرژانتین، هلند، مجارستان و فرانسه، بزرگترین صادرکنندگان جهانی روغن آفتابگردان در ۵ سال اخیر بوده‌اند.

با توجه به اولویت‌های استراتژیک مطرح شده موارد زیر جزء راهکارهای پیشنهادی به منظور بهبود وضعیت واردات روغن دانه آفتابگردان هستند:

- با توجه به اهمیت روغن مورد نیاز کشور بهتر است به جای واردات روغن خام اقدام به حمایت از دانه های روغنی نظیر کلزا که قابلیت کشت در ایران را دارند، شود.
- در صورت نیاز به واردات روغن، بهتر است اقدام به واردات دانه های روغنی شود و از واردات روغن خام جلوگیری شود.
- در صورت واردات روغن خام، با توجه به گزینه‌های موجود و میزان نیاز داخلی، کشور روسیه بهترین گزینه در تأمین روغن دانه آفتابگردان ایران است و می‌تواند بخش قابل توجهی از نیاز ایران را تأمین نماید.
- با اینحال می‌توان همچنان بخشی از واردات را از کشور اوکراین تأمین کرد که لازم است این واردات به‌طور مستقیم و بدون واسطه صورت بگیرد.

۴) منابع

- گمرک جمهوری اسلامی ایران
- گزارش های آماری مرکز اطلاعات و آمار وزارت جهاد کشاورزی
- <http://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>
- <http://www.fao.org/docrep/u8480e/u8480e07.htm>
- <http://www.fao.org/docrep/u8480e/u8480e07.htm>
- www.tasnimnews.com/fa/news/1393/02/03/346469/
- <http://moqavemati.net/62230/>